

154–155). Avhandling publicerades ursprungligen inför tillsättandet av den Borgströmska donationsprofessuren i praktisk ekonomi 1816 och resultat blev också lyckat i och med att Sillén till slut fick tjänsten. Hela bakgrundshistorien om denna vid tiden problematiska donation, enligt Sten Lindroth beskriven som "en lärostol i gödsling och dikning" (s. 149), liksom Silléns liv och hans avhandling beskrivs åter lysande av redaktör Kåhrström. Avhandlingens sensmoral är att det värmländska lantbrukets brister och försummelse kunde hävas i och med inrättandet av den organisation och institution som hushållningssällskapet innebar eftersom det utgjorde en informationskanal där elitens vetenskapligt etablerade rön kunde delges allmogen till rättelse och efterlevnad.

Den sjätte texten är landshövdingen Olof af Wibelis berättelse om lanthushållningen i Värmland med anledning av den nyinrättade Kungl. Lantbruksakademiens cirkulär från 1814 med frågor om tillståndet i de olika länen tidigare publicerad i Lantbruksakademiens annaler 1815. Också den sjunde och åttonde texten är författade av länets landshövding som nu hunnit bli Johan af Wingård. Den sjunde texten är en tidigare opublicerad handskrift från 1815 i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens arkiv. Den åttonde är ett utdrag ur landshövdingens femårsberättelse för Värmland publicerad 1822.

Sammanlagt ger de åtta källtexterna många intressanta inblickar i lantbrukets och näringsarnas utveckling i Värmland kring sekelskiftet 1800, en tid som innebar mycket stora förändringar när det gällde institutionella förhållanden för kunskapsuppbyggnad och kunskaps-spridning på jordbruksområdet. Texterna är ackompanjerade av väl skrivna och informativa översiktsartiklar samt inledningar som placerar dem i ett sammanhang. Till detta kommer fina illustrationer även om de genomgående tillkommit senare än texterna, ofta många decennier senare. Kanske hade volymen också kunnat rymma en mer uttömmande artikel om

tidens lantbrukslitteratur och hushållningsorganisationer liksom vilka sociala nätverk som låg bakom dem även om dessa perspektiv framskymtar här och där i inledningar och kommentarer. Sammantaget bekräftar texterna bilden av en elitens litteratur för allmogen där landshövdingar och storgodsägare, präster och militärer utgjorde något av en självutnämnd proto-expertis inom jordbruksområdet. Härvidlag var Värmland inget undantag, vilket denna utmärkta källsamling tydligt visar.

Thomas Kaiserfeld

Jussi T. Lappalainen, *Kustaa III:n maasota: savo ja Kymenlaakso 1788–1790*, Historiallisia Tutkimuksia 265 (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014. 179 pp.

Professor emeritus Jussi T. Lappalainen utgav 2011 en bok om Gustav III:s krig (1788–1790) till sjöss. När han skrev den började han redan planera en motsvarande bok om krigföringen till lands. I forskningen har landkriget hamnat i skymundan för sjökriget. De viktigaste översiktsverken rörande landkriget är skrivna på 1800-talet. Det är därför på tiden att en ny och modern framställning har gjorts.

Lappalainen baserar sin undersökning på kartor över krigsområdena som uppgjordes under eller strax efter kriget. Den tänkta läskretsen är finsk, och Lappalainen har översatt karttexterna till finska samt gjort egna kommentarer till alla kartor. Han redogör för bakgrunden till kriget, Finland som krigsskådeplats, krigstaktiken och styrkornas numerär innan han kommer in på själva kriget.

Huruvida en rysk spaningspatrull verkligen överskred den rysk-svenska gränsen i Puumala i juni 1788 eller om det hela var iscensatt av svenskarna har historikerna debatterat om. Lappalainen diskuterar detta ingående och

kommer fram till att det hela var en beställning av svenskarna. Hur som helst gav incidenten Gustav III en orsak att låta svenska trupper gå över gränsen och inleda en belägring av Olofsborg (Nyslott) den 3 juli 1788. Detta fick den ryska kejsarinnan Katarina II att förklara Sverige krig den 11 juli. Gustav III fick nu det krig han hade önskat, men inte haft den formella rätten att börja eftersom regenten enligt regeringsformen inte fick inleda ett anfallskrig utan ständernas godkännande.

Enligt den svenska krigsplanen skulle den svenska flottan slå den ryska flottan, varefter trupper skulle landsättas i närheten av Sankt Petersburg som skulle belägras och erövas. De styrkor som fanns i Savolax (den så kallade Savolaxbrigaden) skulle erövra Nyslott och Villmanstrand, medan trupper i Kymmenedalen skulle inta Fredrikshamn. Sjöslaget vid Hogland den 17 juli 1788 slutade oavgjort och den ursprungliga krigsplanen måste skrotas. Belägringen av Nyslott upphörde den 21 augusti och ett egentligt anfall mot Fredrikshamn genomfördes aldrig.

De uteblivna framgångarna i kriget ledde till upproriska stämningar inom officerskåren. Den 12 augusti 1788 undertecknade 113 officerare en förbundsakt vid Anjala gård där de förklarade kriget olagligt och sade sig vara villiga att underhandla om fred med ryska kejsarinnan. Anjalaupproret ledde till att krigsoperationerna upphörde och den svenska armén drog sig till den egna sidan av gränsen och gick i vinterkvarter i Savolax och Kymmenedalen.

Gustav III som själv hade befunnit sig i Finland begav sig till den västra delen av riket den 24 augusti på grund av att Danmark hotade med krig. Kriget bröt ut i slutet av september, men var i praktiken över några veckor senare, även om det formellt avslutades först i juli 1789. Denna framgång förstärkte kungens ställning och han kunde ta itu med de upproriska officerarna i Finland vårvintern 1789. Han återvände till Finland i början av juni 1789 som segrare, efter att ha kväst de

upproriska och på riksdagen fått igenom den så kallade Förenings- och säkerhetsakten, som ökade kungens makt. Kriget mot Ryssland kunde fortsätta.

Ryssarna överskred gränsen den 11–14 juni 1789 på tre olika ställen i Savolaxtrakten. Längst i söder vid Kyyrö och längre i norr vid Puumala och Pihlajalahti. De största styrkorna (ca 7 000 man) gick över gränsen i Kyyrö med avsikt att inta Sankt Michel. Vid Porrassalmi längs vägen mot Sankt Michel ställde sig omkring 650 finska soldater i försvarsposition. De ryska styrkor som gick till anfall mot ställningarna strax före midnatt den 12 juni uppgick till ca 2 500 man. Striden pågick till kvällen den 13 juni och mot alla odds lyckades de finska soldaterna besegra ryssarna. Ryssarna återvände dock den 19 juni med hela sin armé och denna gång måste de finska styrkorna uppges sina ställningar och retirera ända till Jorois. Ryssarna intog Sankt Michel.

Vid Puumala gick ryska trupper på 1 800 man över gränsen likaså den 11 juni. De svenska försvararna vid Puumala udde kunde hålla sina ställningar en tid, men när ryssarna bröt igenom försvaret vid Porrassalmi blev de svenska trupperna instängda. De 600 svenska soldaterna lyckades dock sjövägen tag sig i säkerhet på midsommaraftonsmorgonen och den 6 juli kunde de förenas med de övriga svenska trupperna i Jorois. Vid Pihlajalahti gick en 2 000 man stark rysk armékår över gränsen den 14 juni, utan att möta nämnvärt motstånd. Denna kår intog Sulkava efter en liten strid och fortsatte därefter mot Juva.

Den svenska huvudarmén på 12 000 man var förlagd på en linje från Heinola till Abborfors. Kung Gustav III förde själv befälet här. Från trakten av Värälä skulle ett anfall riktas mot Villmanstrand och från Abborfors skulle svenska trupper tillsammans med skärgårdsflottan inta Fredrikshamn. Trots segrar i mindre bataljer, bland annat vid Uttis den 28 juni, lyckades den svenska armén inte avancera ända fram till Villmanstrand eller Fredrikshamn. I

augusti gick den svenska armén i ställningar vid Korkeakoski (invid kusten, på båda sidor av gränsen), Anjala och Värälä. Den 24 augusti 1789 led den svenska skärgårdsflottan ett nederlag vid Svensksund och alla planer på att inta Fredrikshamn måste skingras. Från Korkeakoski måste svenskarna retirera i början av september på grund av faran för en rysk omringning. De svenska trupperna gick i vinterkvarter på den egna sidan av gränsen.

Huvuddelen av de ryska trupperna i Savolax fick i slutet av juni 1789 order att dra sig söderut för att förstärka den ryska armén där. De kvarvarande ryska styrkorna i Juva och i Sankt Michel lyckades Savolaxbrigaden driva ut ur landskapet. De ryska trupperna gick i försvarsställning i Parkunmäki som låg vid vägen till Nyslott. Den 21 juli 1789 gick Savolaxbrigaden till anfall mot de ryska försvararna. På den svenska sidan uppgick styrkan till drygt 1 200 man och på den ryska till 1 800 man. Svenskarna segrade i striden och detta blev den största segern till lands under kriget. Ryssarna drog sig tillbaka till närheten av Nyslott. Lappalainen betonar att de ryska operationerna i Savolax inte blev ett misslyckande. De lyckades behålla det strategiskt viktiga Puumala ända till fredsslutet. Savolaxbrigaden gjorde inte något försök att inta Nyslott. Det ansågs som omöjligt utan betydande förstärkningar. Tvärtom blev Savolaxbrigaden tvungen att retirera till gränstrakterna i början av november.

År 1790 började striderna till lands i april och de präglades av ömsesidiga anfall över gränsen. Gustav III var själv på plats i Kymmendalen. Striderna ledde enbart till marginella framgångar. Svenskarna lyckades i juni inta och hålla försvarsställningar på den ryska sidan av gränsen, i Kärnäkoski och i Partakoski invid vägen från Sankt Michel till Villmanstrand och i söder invid kusten i Korkeakoski till krigets slut.

Under krigsåret 1790 låg huvudpunkten till sjöss. Gustav III beordrade i början av juni att örlogs- och skärgårdsflottan skulle bege sig

till Viborgska viken och landsätta trupper här. Följden blev att den svenska flottan på 21 linjeskepp, 12 fregatter, 174 skärgårdsbåtar och 54 transportfartyg instängdes i Viborgska viken av den ryska örlogsflottan i slutet av juni. Den 2 juli lyckades dock de flesta svenska fartyg bryta sig igenom den ryska spärren. Denna händelse är känd som det Viborgska gatloppet. Den svenska skärgårdsflottan begav sig till Svensksund och den ryska roddflottan följde efter. Den 9 juli utkämpades här ett sjöslag mellan dessa båda flottor. Slaget blev en stor seger för svenskarna. Sjöslaget vid Svensksund gav både Gustav III och Katarina II en anledning att inleda fredsförhandlingar. Sådana inleddes i byn Värälä och i mitten av augusti 1790 slöts fred, utan gränsförändringar.

Lappalainen beskriver mycket detaljerat de större och mindre strider samt skärmytslingar som förekom i Savolax och Kymmendalen under kriget. Detta gör texten tungläst och inte blir den lättare av de ofta långa karttexterna. Den stora förtjänsten är att de har blivit över-satta till finska. Författaren kunde dock ha gjort en sammanfattning av texterna. Det hade gjort dem mera tillgängliga.

Det är mycket av en traditionell krigshistoria med koncentration på slagen och bataljerna som Lappalainen har skrivit. I slutet av boken diskuterar Lappalainen de svenska förlusterna i stupade, sårade, avlidna av sjukdomar, rymda och tillfångatagna. De flesta dog av olika sjukdomar som härjade svårt bland soldaterna under hela kriget.

Författaren redogör även kort bland annat för civilbefolkningens vedermödor under kriget – plundring, förstörelse och våldsdåd – samt krigets historiekultur i form av minnesmärken och monument. Man hade gärna läst mera om de båda sistnämnda. Landarméns försörjning hade även kunnat lyftas fram. Den som gärna läser traditionell krigshistoria hittar dock mycket intressanta detaljer i Lappalainenens bok.

Christer Kuvaja